

Klebelsberg felsőoktatási reformja és a 21. század magyar felsőoktatása

© PAKSI László
Pannon Egyetem, Veszprém
paksilaci@gmail.com

A klebelsbergi felsőoktatás-politika egyes elemei napjaink gyakorlatában is érvényesülnek, azonban számtalan olyan elemet találunk a közel száz éves koncepcióban, amely a 21. század elején is megállná helyét és figyelmet érdemelne a felsőoktatás-politikát alakítók részéről. Különösen igaz ez a tanárképzés rendszerére. Jelen írásban – terjedelmi korlátok miatt – csak ez utóbbit vizsgálom.

A felsőoktatás és azon belül a tanárképzés átalakítása az I. világháborút követő időszakban komoly kihívást jelentett, azonban Klebelsberg igen hamar felismerte, hogy a kulturális felemelkedés nem képzelhető el jól képzett tanárok nélkül. A tanárképzés megreformálására azért is szükség volt, mert a pedagóguspályára lépő fiatalok elméleti és gyakorlati felkészültsége egyaránt komoly hiányosságokat mutatott: „Mikor a jelölt elvégezte egyetemi tanulmányait, nem viszi megával a szakmájához tartozó középiskolai anyag teljes készletét, s amit ebből az anyagból egyetemi tanulmányainak folyamata alatt hallott és feldolgozott, azt nem úgy hallotta és nem úgy dolgozta fel, hogy középiskolai teendőivel szorosabb vonatkozásba hozhassa. A tudománynak csak egyes területeivel ismerkedett meg, s ezen is inkább kutató, mint tanító célzattal. Tudományos ismereteiben hézagok maradtak, melyeknek tanári működése vallja kárát (Fináczy, 1922:68). Fináczy Ernő szavai jól mutatják a korabeli tanárképzés hiányosságait.

1924-ben a középiskolai tanárképzés reformjaként születik meg az új törvény, amely számos ponton hasonlóságot mutat a 2011-es nemzeti felsőoktatásról szóló törvény (2011. évi CCIV. törvény) és az ezt kiegészítő, a tanárképzés rendszerét szabályozó kormányrendelettel (283/2012. (X.4.) Korm. rendelet). Jelen írásban a tanárképzési elképzelések néhány hasonló gondolatát veszem számba.

A Tanárképző Intézetek

Mindkét koncepcióban kiemelt helyet foglal el a tanárképzésért felelős, a pedagógiai képzést koordináló Tanárképző Intézet. „...az elméleti tanárképzés elsősorban a magyar egyetemek filozófiai karának feladata. Ezt a munkát azonban elsősorban teljessé kell tenni, a gyakorlati tanárképzés szempontjából bizonyos fokig ki kell egészíteni. Erre a kiegészítő munkára hivatottak a tanárképző intézetek” – érvel Klebelsberg az általa jegyzett törvény nemzetgyűlési vitáján (Klebelsberg, 1999: 185).

A hatályos felsőoktatási törvény tanárképző központok létrehozását írja elő: „...a tanárképzés szakmai, tartalmi, szervezeti és tudományos feladatainak összehangolását, valamint az elméleti és gyakorlati képzés szervezését a tanárképző központ biztosítja” (2011. évi CCIV. törvény 103.§ (1)).

Jól látható, hogy a gyakorlati képzés mindkét esetben a tanárképző intézetek feladata. Az elméleti képzés megszervezésének feladata – a közel száz éves gyakorlattól eltérően – a tanárképző központoké, még akkor is, ha tudjuk, hogy a képzést ténylegesen az érintett karok szaktanszékei fogják biztosítani.

A nemzeti felsőoktatásról szóló törvény tovább is részletezi az újonnan létrejövő központok feladatát: „A tanárképző központ koordinálja különösen a hallgatói meghallgatást, kiválasztást, felvételt, átvételt, a kreditelismerés, a pedagógiai szakképzés, a záróvizsga letételének folyamatát, és szervezi, ellenőrzi, valamint értékeli az iskolai gyakorlatot. Nyomon követi a hallgatói előremenetelt, pályakövetést végez.” (2011. évi CCIV. törvény 103.§ (2)). A tanárképző központok feladata tehát sokrétű, a XXI. század kívánalmainak megfelelően összetettebb, mint 100 évvel ezelőtt.

A gyakorlati képzés

Kétség sem férhet ahhoz, hogy a tanári felkészítés leghangsúlyosabb pontja az összefüggő tanítási gyakorlat, melyet a tanárjelölt a gyakorlólhelyén tölt el. A gyakorlati képzés mindkét koncepcióban központi helyet foglal el – természetesen az elméleti, felsőoktatási intézményben folyó képzéshez szervesen kapcsolódva.

Klebensberg a következőket mondja: *„...meg kell találnunk a módját annak, hogy mindenki, aki magyar középiskolában tanítani fog, a didaktikának éppen ezen gyakorlati fogásait elsajátítsa, a középiskolában gyakorlatot szerezzen régi pedagógusok oktatásaiból”* (Klebensberg, 1999:186). Ehhez azonban szükség volt olyan intézményekre, amelyek gyakorlólhelyként szolgáltak. Ez nem volt egyszerű azoknál az intézményeknél, amelyek csak néhány éve folytattak képzést az adott városban – ilyen volt például az az egyetem, mely az elvesztett világháborút követően Kolozsvárról először Budára, majd Szegedre költözött. A megoldás: *„Egy áldozatot meg kell hozni a nem állami, a felekezeti középiskoláknak is és pedig azt, hogy azokban a városokban, ahol egyetemek vannak, tanárképzés céljából beengedjék a maguk középiskolaiba a bölcsészeti hallgatókat, hogy ott a gyakorlati tanárképzést lássák”* (Klebensberg, 1999:187).

A 2011-es törvény – hasonlóan a klebensbergi koncepcióhoz – nem teszi kötelezővé a pedagógusképzést folytató intézmények számára gyakorlóliskola fenntartását, de lehetőséget biztosít erre: *„A pedagógusképzést folytató intézmény köznevelési intézményt (gyakorlól intézmény) tarthat fenn, amely részt vesz a hallgatók gyakorlati képzésében”* (2011. évi CCIV. törvény 103.§ (4)).

A gyakorlati képzés során fontos megemlítenünk azt a tényt, hogy a tantárgypedagógiák oktatása az elméleti alapozottság mellett a praxis igényeinek megfelelően kell, hogy történjen. Klebensberg maga is felismerte, hogy a tantárgypedagógiai képzést nem végezhetik az elméleti képzést folytató tudósok.

„Különösen a középiskolai oktatásban járatos, s a középiskolai tanárképzéshez berendelt középiskolai tanárok adják elő minden diszciplínához a maguk saját didaktikáját, mert... minden tudományágnak megvan a saját didaktikája és ennek ismerete döntő s ezt sokszor az egyetemi tanár nem nyújthatja, különösen az az egyetemi tanár nem, aki maga középiskolai tanár nem volt...” (Klebensberg, 1999:186).

A tanárképzést ma is sok esetben jellemzi az, hogy az oktatók nagy része egyáltalán nem, vagy csak a kötelező gyakorlata alatt vett részt a közoktatás munkájában. Ez a bölcsészképzésben ugyan nem jelent különösebb problémát, de a tanárképzés diszciplináris területeinek oktatása során nem lenne hátrány, ha a közoktatásban is előkerülő tartalmak feldolgozása során az oktatók módszertani repertoárja és megközelítési módjai egyaránt mintaként szolgálhatnának a leendő pedagógusoknak.

A tanári képesítés feltételei

A klebelsbergi törvény a tanári képesítés következő feltételeit szabta meg:

1. a tanárjelölt legyen egyetemének rendes hallgatója, és ennek folyamányaként vegyen részt a tanárképzésben; négy év alatt legalább két középiskolai tantárgyhoz gyűjtsön ismereteket;
2. szaktárgyain túl tanulnia kell magyar irodalmat és művelődéstörténetet; lélektant, logikát, etikát, fizozófia-történetet; neveléstant, módszertant, iskolai szervezettant, neveléstörténetet;
3. gyakorlóév valamelyik középiskolában;
4. záróvizsga szaktárgyaiból, tanítás-módszertanból, és valamelyik modern idegen nyelvből (vö. Pukánszky & Németh, 1996).

A fenti feltételek közül több, még ma is érvényesnek tekinthető. A hallgatói jogviszony létesítésének feltétele a középiskolai érettségi bizonyítvány megszerzése. A képzési idő azonban kissé változott: a kétciklusú (bolognai) képzésben a tanárképzés ideje 3+2+0,5 év, a 2013 szeptemberében induló képzések esetében az általános iskolai tanárok képzése 4+1, a középiskolai tanároké pedig 5+1 éves lesz. A kétszakosság a bolognai képzés bevezetése (2006) óta – néhány kivételtől eltekintve – ismét kötelező és az osztatlan képzésben is az marad.

A Klebelsberg által meghatározott kötelező tartalmaknak csak egy része jelenik meg ma is a kötelezően elsajátítandó ismeretek között. A jelenleg futó és a szeptembertől indítandó képzésben sem szerepel a magyar irodalom és a művelődés története (ez utóbbi több felsőoktatási intézményben is választható tárgyként van jelen), sem a logika vagy az etika. A filozófia és a lélektan (pszichológia) részben a szabadon választható, részben a kötelező stúdiumok keretei között kap helyet. A neveléstan, gyakorlati módszertan és az iskolai szerveztan ma is kötelező, csak esetleg más elnevezéssel jelenik meg a tantervben, további pedagógiai és pszichológiai kurzusok mellett.

Az egyéves közoktatási gyakorlat a képzés azon része, mely hosszú ideig „csonka” formában jelent meg a pedagógusképzésben. A bolognai képzést megelőző időszakban az elméleti képzéssel párhuzamosan többnyire csak annyi gyakorlatot (hospitálás és tanítás) kellett teljesíteni, ami arra volt elég, hogy a hallgató kipróbálja magát, de sokszor egy témakör letanítására sem adott lehetőséget. A 2006-ban bevezetett bolognai-képzésben a tanári mesterszakon a négy féléves képzést egy féléves összefüggő tanítási gyakorlat követi, amely már hatalmas előrelépés a korábbiakhoz képest. Természetesen a féléves gyakorlat mellett számos érv és ellenérv is felsorakoztatható, melyekre most nem térünk ki. A 2011. évi CCIV. törvényben rögzített osztatlan tanárképzés már egy éves gyakorlatot ír elő, mely számos lehetőséget rejt magában. A felsőoktatási intézmények jelenleg is dolgoznak azon, hogy az új kereteket megfelelő tartalommal töltsék fel.

A bolognai képzés keretében diplomát szerző tanárok szaktárgyaikból diszciplináris zárószigorlatot tesznek, majd a tanári záróvizsgán adnak számot tantárgy-pedagógiai tudásukról, melyet a képzés során vezetett portfólió bemutatásával egészítenek ki. A szakképzettségi területek diszciplináris és tantárgy-pedagógiai ismeretköreinek számonkérése tehát jól elkülönül egymástól. Az új osztatlan képzés követelményei még formálódnak, de valószínűleg a bolognai képzés gyakorlatát követik majd.

Az „egy modern idegen nyelvből” tett vizsgát napjainkban a diploma kiadásához feltételül szabott nyelvvizsga váltja ki. Sajnálatos módon azonban a XXI. század elején záróvizsgát tévő hallgatók jelentős része nem rendelkezik nyelvvizsgával, illetve megfelelő szintű idegennyelv-ismerettel. Az új képzésben remélhetőleg megfelelő helyet fog kapni legalább egy élő idegen nyelv ismeretének legalább közép szintű ismerete és használata. Fontos lenne, hogy a tanárképzésben – különös tekintettel a nyelvtanár-képzésre – kiemelt helyet kapjanak a külföldi egyetemeken folytatott részképzések. Közel száz évvel ezelőtt Klebelsberg a nyelvtanár-képzés tekintetében hangsúlyozta az általa létrehozott külföldi intézetek fontosságát, hiszen belátta, hogy a modern filológia területén csak abban az esetben lehet jó középiskolai tanárokat képezni, ha a leendő nyelvszakosokat – legalább részben – a célnyelvi ország (Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország) valamelyik főiskoláján képezik ki (vö. Paksi, 2012).

Összegzés

Bár összehasonlításunk nem meríti ki a két koncepció összevetésében rejlő lehetőségeket, arra talán alkalmas, hogy felvillantsa a közel száz évvel ezelőtt Klebelsberg Kuno kultuszminiszter által képviselt koncepció és a 2011-ben elfogadott nemzeti felsőoktatásról szóló törvény tanárképzési koncepciója sok közös vonást tartalmaz, noha kétségtelen, hogy a pedagóguspálya vonzóvá tételére még további lépések szükségesek.

„...Okvetlenül mindent meg kell tennünk, hogy azokat, akik középiskolai tanári pályára készülnek, a napi megélhetés gondjától mentesítsük...” – hangoztatja a kultuszminiszter (Klebelsberg, 1999:186). Fontos tehát, hogy már a képzés során megfelelő támogatást kapjanak a hallgatók. Erre most úgy tűnik, megfelelő ösztöndíj-rendszert hoznak létre. Azonban még fontosabb az, hogy a pályára kerülő pedagógusokat a XX. század első felében tapasztalható társadalmi és anyagi megbecsülés vegye körül.

A 21. század elején a magyar felsőoktatás és benne a tanárképzés ismét átalakul. Több eleme a klebelsbergi elképzelésekkel mutat rokonságot, mások ezzel szemben a kor igényeihez igazodnak, esetleg visszalépést jelentenek a közel száz éves mintához képest. Klebelsberg tevékenységének köszönhetően a tanárképzés minőségi fejlődésen ment át: a tanárjelöltek számára megfelelő időt és képzési lehetőségeket biztosítottak ahhoz, hogy elsajátítsák azokat az ismereteket, amik a pedagógus munkájához szükségesek. Nem kérdés: erre napjainkban is szükség van!

Klebelsberg egy háború sújtotta, a trianoni békeszerződés következtében területének kétharmadát elvesztő, szétvert, kifosztott, gazdaságilag gyenge országban képes volt annyit kiharcolni a kultúrának és az oktatásnak – benne a tanárképzésnek –, ami még ma, közel száz év távlatából is példaértékű és követendő. Kérdés, hogy képesek leszünk-e megismételni a jelenlegi történelmi helyzetben azt, amit a XX. század legjelentősebb kultuszminiszterének sikerült.

Irodalomjegyzék

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról.

283/2012. (X. 4.) Korm. rendelet a tanárképzés rendszeréről, a szakosodás rendjéről és a tanárszakok jegyzékéről.

FINÁCZY Ernő (1922): A középiskolai tanárképzésről. *Magyar Paedagogia*, (5), 65-72.

KLEBELSBERG Kuno (1999): A középiskolai tanárképzés. A Nemzetgyűlés 1924. november 26-i ülésén tartott beszéd. In: T. Kiss Tamás (vál.): *Klebelsberg Kuno* (pp. 179-188). Budapest: Új Mandátum.

PAKSI László (2012): Kultúrdiplomácia az 1920-as években. In: Garaczi Imre (szerk): *Érték és sors. Nemzetpolitika – Kulturális örökség – Identitás* (pp. 149-162). Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.

PUKÁNSZKY Béla, & NÉMETH András (1996): *Neveléstörténet*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.